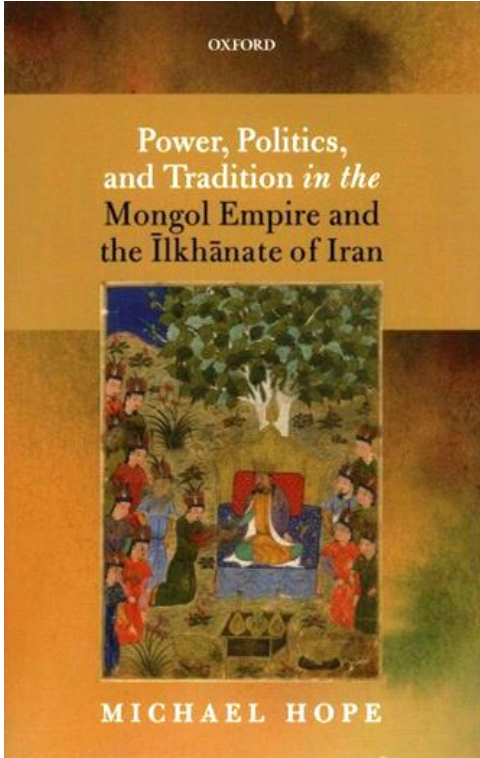

Michael Hope, *Power, Politics and Tradition in the Mongol Empire and the Īlkhānate of Iran*, Oxford University Press, New York 2016; 256 s., ISBN: 978-0-19-876859-3

Son yıllarda İlhanlı Devleti üzerine yurtdışında yapılan çalışmalar, genel anlamda bu devletin merkezî Moğol İmparatorluğu'na kıyasla geçirdiği siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki dönüşümü-adaptasyonu konularına yönelmişlerdir. Bu eserler çoğunlukla: Büyük Moğol İmparatorluğu'nun İran kolunu temsil eden Hülegü Hanedanlığı iktidarı kuruluşundan itibaren Ortadoğu'da ne gibi dönüşüm ve adaptasyona uğradı? Bu dönüşüm sürecinin dinamikleri nelerdi? İmparatorluğun diğer kolları ile çatışmasında, bu sürecin rolü var mıydı ve niteliği ne idi? Farklılaşmanın ülke içinde, iktidarın tanımlanmasına ve pratiğe dökülmesine ilişkin sonuçları nelerdi? gibi problemleri ele almaktadırlar. Şimdi içeriğine kısaca değineceğimiz eser de yine bu çerçevede oluşturulmuş benzer nitelikteki problemlere değinmektedir.

Tanıtmamıza konu olan kitap Güney Kore'deki *Yonsei University*,

Underwood International College'in genç doçentlerinden Michael Hope'a ait, 2016 yılında ilk baskısı *Oxford University Press* yayınları arasında çıkan *Power, Politics and Tradition in the Mongol Empire and the Īlkhānate of Iran* adlı eserdir. Çalışma, yazarı Hope'un da vurguladığı üzere, *Yeke Monggol Ulus* adıyla kurulan Cengiz İmparatorluğu siyasal otoritesinin İlhanlı (1258-1335) İran'ında nasıl devralınıp uygulandığı ve bu otorite tarzının dinamikleri üzerine eğilmektedir. Hope'a göre Cengiz Han'ın (1206-1227) ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu topraklarında, ellerindeki otoritenin meşru kaynağını tanımlayan başlıca iki görüş ortaya çıkmıştı: Birincisi *patrimonial*, ikincisi ise *paylaşımçı* otorite anlayışıdır. Bu iki anlayış, büyük hanın ölümünden sonra

Kitap Tanıtımı

ortaya çıkan yeni konjonktürde İmparatorluğu idare eden grupların ekonomik ve siyasi geleceklerine göre biçimlenmekteydi. Bu iki gruptan *paylaşımçı* otoriteyi talep edenler Moğol aristokrasisi üyeleri olup varlıklı kumandanlar, kraliçeler ve ikincil derecedeki prenslerdi. *Patrimonyal* otorite taraftarları ise han, onun bürokrasisi ve hanedanlık üyeleri idi. Bu her iki grup da Cengiz *yasa* ve *yosununa* bağlı olduklarını iddia etmekle birlikte, statülerinin farklılığı, yukarıda sözünü ettiğimiz iki benzemez anlayıştan birini benimsemelerine sebep olacaktı. Tanıttığımız bu eser, bu iki anlayışın ortaya çıkışını; bu görüşleri savunanların İlhanlı yönetimindeki rekabetini; rekabet ve gerilimin meydana getirdiği siyasi çatışmayı ve bunun sonuçlarını; çatışmanın sonraki devletlere intikalini ve son olarak bu devletlerdeki biçimini ele almaktadır.

Michael Hope, Cengiz Han'ın ölümünden sonra ortaya çıkan otorite boşluğunun telafisi sürecini yorumlarken Max Weber'in "karizmanın süregelenleştirilmesi/rutinizasyonu" savını kullanmıştır. Weber'e göre karizmatik liderin ölümünden sonra otorite birliğinin dağılmasını önlemenin yolu, ölen kişinin şahsiyetinde temerküz eden karizmanın devamından geçmekteydi. Ona göre karizmatik otorite, artık lider öldüğüne göre kurumlara, kanunlara ve geleneklere devredilerek "rutinize" edilmeli, kalıcı hale getirilmeliydi. Aksi halde bu tip bir otorite, taraftarlarının isteklerinin karşılanmasına dayalı biçimde ayakta kaldığından yıkılmaya yüz tutacaktı. Hope'un, eserini kurgularken Hamid Dabashi'nin *Authority in Islam* adlı eserinden esinlendiği de kendisi tarafından belirtilir. Dabashi'nin eseri, benzer şekilde, İslam tarihinde mezheplerin ortaya çıkmasında etkin olan, otoritenin elit sınıflar arasında bölüşülmesi mi, yoksa peygamberin ailesinden devam etmesi mi gerektiği tartışmalarını inceler.

Esere göre *patrimonyal* otoriteyi savunanlar, iktidarın Cengiz Han torunlarına (*altan uruk*) intikal ve Toluy soyundan devam etmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Onlara göre Cengiz'in karizmatik otoritesi, ancak kan/kemik (*yasun*) ile sonraki hana aktarılabilir. Bu bağlamda, sadece onun soyundan gelenler hanlık tahtında iddia sahibi olabilirlerdi. Söz konusu bu anlayış, hizmetlerinde bulunan İranlı bürokratların mutlak monarşiyi kendilerine tanıtmaları ve bu yönetim tarzına ikna etmeleriyle daha da güçlenecekti. Zira bu yerel bürokrasi, ademimerkeziyetin oluşmasına yol açan Moğol emîrlerinin idari ve ekonomik mekanizmadan dışlanması, tüm yönetimin kendilerinin de içinde bulunduğu sarayda toplanmasını arzu ediyorlardı. İranlı bürokrasinin bu yöndeki isteği ve arzusu, yazdıkları eserlerdeki dile ve sembolizme de yansımıştır. Hope'a göre daha ziyade Gazan Han (1295-1304) ve Ölceytü (1304-1316) devirlerinde kaleme alınan bu eserlerin, Cengiz Han'a ait otoritenin *patrimonyal* bir biçimde sürmesi ve intikal etmesi yanlış oldukları aşikârdır.

Diğer taraftan *paylaşımçı* yönetim anlayışını benimseyenler ise Cengiz Han'ın ülkeleri fethetmesi yanında reformlar yaptığını, kanunlar ve kurallar (*yasak*) koyduğunu; otoritenin dayanağı niteliğinde bir gelenek ve anane (*yosun*) oluşturduğunu ileri sürüyorlardı. Bu kurumsal düzenin korunmasında, Cengiz Han'ın önemli kumandanlarından (*noyan*) güvenilir ve sadık olanların (*nökör/nöker*) hanlar yanında eşit düzeyde yetki alması, zenginliği de aynı şekilde paylaşmaları gerektiğini savunuyorlardı. *Kurultay* mekanizması, İlhanlı yönetiminin işleyişinde bu emîrlerin statülerini korumaları ve devam ettirmelerinin vazgeçilmez bir aracıydı.

Kitap Tanıtımı

Otoritenin niteliği ve iktidarın meşruiyeti üzerine varlığını çatışmacı bir biçimde devam ettiren bu iki görüşün tarihsel seyri, İlhanlı Devleti'nin yıkılmasının ve sonrasında ortaya çıkan siyasi teşekküllerin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Ebû Sa'îd Bahadır Han'ın (1316-1335) ölümünden sonra *paylaşımçı* otorite ilkesini benimseyenlerin iktidara yükselmeleri, eserin savını destekler bir olay biçiminde sunulmuştur. Bilindiği üzere Ebû Sa'îd Bahadır Han sonrası İlhanlı tarihi, nüfuzlu emîrlerin idareye hâkim oldukları ve hanların *noyanlar* elinde adeta “kukla”ya dönüştükleri bir dönemine denk gelir.

Bu iki ana akımın İlhanlı yönetiminde iktidarı belirleme ve yönlendirme isteklerinin doğurduğu çatışmanın sebep, süreç ve sonuçları bağlamında, kaynakların ve araştırmaların verileri ışığında ele alınan eser, altı ana bölümden oluşmaktadır:

İlk bölüm (*Introduction*) öncelikle kitabın kısa bir değerlendirmesine, kullanılan kaynakların tanıtımına, ardından ise Cengiz Han'ın karizmatik otoritesinin anlatımına yer vermektedir. Cengiz Han'ın iktidarı kendisine sağlayan karizması, jeneolojik kaynağından, Kıyat-Borcigin hanedanlığının ilk atası Kabul Han'dan itibaren ele alınarak detaylı bir biçimde işlenir.

İkinci bölüm 1227-1259 yıllarını kapsayan zaman diliminde tahta oturma problemini işlemektedir. Bölümün ilk kısmında *kurultay* ve *aka-nar* mekanizmasının, han seçimindeki rolü detaylı bir şekilde tanımlanmaktadır. Ayrıca, yönetimin Ögedey (1229-1241) oğullarından Toluy soyuna intikali; merkezî bir otorite kurmak isteyen Mönke Han'dan (1251-1259) itibaren *patrimonyal* devlet sistemine nasıl geçildiği el alınmaktadır. Mönke Han, İmparatorluğu Cengiz Han'ın mülkiyeti şeklinde görmekte olup “aşağı” statüdeki *noyanların* devlet yönetimine müdahalesini engellemek niyetinde idi. Bu sebeple o, Ögedey döneminde teşekkül etmiş tüm mali ve askerî yönetimi, *noyan* ve *nökerlerin* elinden alarak doğrudan hanedan üyelerine bağlı hale getirmeye çabaladı. Onun bu tutumu, sonrasında İran ve Çin'de kurduğu Moğol yönetimlerine de örnek teşkil edecekti.

Üçüncü bölümde, Mönke'nin ikinci kardeşi Hülegü'yü (1258-1265) 1252 yılında *ilhan* tayin etmesiyle birlikte İlhanlı Devleti'nin kuruluşu sürecinde bu iki akımı benimseyenlerin devlet içindeki tutumu ve faaliyetleri irdelenmektedir. Bölümün ana teması, Hülegü'nün ölümünden (1265) Argun Han'ın (1284-1291) tahta oturduğu tarihe kadar geçen sürede, *paylaşımçı* yönetim anlayışının devlete hâkim olduğu görüşü üzerine kurulmuştur. Bunun sebebi, Hülegü'nün emrindeki *noyan* ve *nökerlerin* Ögedey'e tabi aristokrasiden olmasıydı. Onun Altın Orda ile mücadelesi de bu aristokrasinin desteğini zorunlu kılmaktaydı. Böylece bu kumandanların İlhanlı içindeki nüfuzu, Hülegü'nün ölümünden sonra daha da genişledi. İlhan Abaka (1265-1282) döneminde gerek Çağatay Ulusu, gerekse Memlûkların İlhanlı Devleti üzerindeki baskısı sonucu, yönetimdeki *noyanların* etkisi ve payı giderek arttı. Abaka'nın ölümünden sonra da bu *noyanlar*, *paylaşımçı* geleneği devralmışlar ve buradan doğan güçlerini “*yasak ve yosunun dışına çıkan*” Ahmed Teküder'i (1282-1284) hal etmek için kullanmışlardı.

Dördüncü bölümde, Şehzade Argun'un, amcası Ahmed Tügüder'e karşı iktidarı ele geçirme mücadelesi; bu mücadelede başta Emîr Buka'nın faaliyetleri olmak üzere *noyanların* rolü ve *patrimonyal* anlayışı tekrar canlandırma çabaları ele alınır. İlhan

Kitap Tanıtımı

Argun, yönetimi ele geçirmek üzere *noyan*lardan ziyade *inak*ları tercih etmiş; ülkenin kendisine miras yoluyla *incü* şeklinde intikal ettiğini; Cengiz'in torunu olması hasebiyle bu mülkü yönetme hakkının da kendisine Tanrı tarafından verildiğini ilan etmişti.

Bölümün ikinci kısmı, Şii İslam'ı benimseyen "Mehdi hükümdar" hüviyeti ile Cengizli soyundan olma "hasleti"ni bir potada eriterek yeni bir *patrimonyal* yönetim kurmaya çalışan Gazan Han'ın faaliyetlerine yönelir. Burada bürokrasi (*dîvân*) ve sarayın (*dergâh*) İslam'ın Moğollar arasında yayılması üzerinden çatışması mevzu bahistir.

Beşinci bölüm, Cengizli politik mirasının ve Moğol yönetim anlayışının, bu bölgede sonradan kurulan Timurlu ve Safevî devletlerindeki varlığına değinir. Eser, Khazanov ve Saunders'ın ileri sürdükleri, Cengiz mirasının sonra gelen bu devletlerde yok olmaya yüz tuttuğu iddiasını reddederek geleneğin devamına ve niteliğine dair verileri sunar. Bu anlamda Emîr Timur (1370-1405) ve mirasçısı Şâhruh'un (1405-1447) yönetimi, *patrimonyal* sultanlığın, askerî aristokrasi ile idare edilen *paylaşımçı* bir "emîrliğe" dönüşümünün zirvesini teşkil etmektedir.

İlhanlı Devleti sınırları içinde, yönetimin kimlerce bölüşülmesi gerektiğine dair meşruiyet probleminin iki zıt yönünü ele alan eser, bu devlet için olduğu kadar sonrasında Ortadoğu'da kurulan siyasi teşekküllerdeki benzer sorunlar için de önemli bir pencere açmaktadır. Eserin, veri kaynakları zengindir ve veriyi kullanma, işleme, yorumlama-sonuçlandırma yeteneği üst düzeydedir. Bu bağlamda, hem İlhanlı hem de Ortadoğu tarihi çalışmaları bakımından mutlaka başvurulması gerekli bir eser niteliği arz etmektedir.

Mustafa Uyar*

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara.
E-posta: mustafa.uyar@ankara.edu.tr